

Mets kui loodus

Urmas Tartes

Loeng AHHA koolitusel 29.02.2012

1. Mis on loodus? Foto: Kärsu matkarada

Loodus on midagi, mida inimene ei ole teinud. Me ei ole teinud järvi, jõgesid, putukaid, taimi, puid, iseenast pole me samuti teinud. Ka inimene on looduse osa.

Loodus ei ole midagi staatilist. Ta on pidevas muutumises. Kui teda häirida, näiteks teha põldu, ehitada teid, maju, aretada taimesorte ja loomatõugusid – võimalusi on palju – siis seal, kus loodust on häiritud, looduslik seisund muutub. Tekib uus tasakaaluseisund, mis aga ei ole iseseisvalt jätkusuutlik ja selle olukorra hoidmine nõuab pidevat vahelesekkumist. Ka metsatalu vajab pidevalt kõpitsemist, lemmikloomad hoolt ja kariloomad toitu, et püsida.

Häirimise kadudes loodus taastab ennast. Enamasti taastab ta oma esialgse oleku eeldusel, et kliimatingimused on olnud püsivad ja koosluse arenguks vajalikud eeldused (näiteks mullastiku koosseis, naaberalade kooslused) ei ole pöördumatult muutunud.

Kuigi mandrite triivi käigus on Eesti ala kunagi asunud ka troopikas, siis troopilisi kooslusi meil tagasi ei teki. Vahest kunagi väga kauges tulevikus. Meie siin, omavahel saame täna rääkida ikka viimase jääaja järel arenenud loodusest.

2. Kuidas seonduvad mets ja loodus? Foto: vaade Vitipalu tornist

Meie kliimavööndis ja meie muldadega (alus kivimiga) looduses on mets loodusliku arengu – nimetatakse ka suksessiooniks – lõppstaadium. Kui looduse arengule vahele mitte segada, siis kõik põllud, niidud, aiad ja lõpuks ka külad ja linnad areneksid lõpuks metsaks. Nii võimas on mets.

Võssa kasvanud põld – see on esimene samm loodusliku koosluse taastumisel. Seda ei tohi võtta otsese traagikana. Vastupidi, mina vaatan võsale mõnuga. Siin on juba rohkem elurikkust, kui põllul või rohumaal.

Vaid võimsad lagerabad, alvarid ehk viljatud klibuväljad jäävad esialgu metsata. Mõneks ajaks ka suured järved. Muidugi jääb metsata ka meri.

3. Mis on mets? Foto: Vaade Munamäe tornist

Aga mis on see mets, millega, või peaks hoopis ütlema kellega (elusaid asju me nimetame ju sõnaga Kes!) me siin Eestimaal üheskoos elame ja tegutseme? Üks võimalus metsa defineerida on teha seda seaduse läbi. Küllap on mets peaaegu ainus kooslus, mille mõiste on viidud seadusse. Mõistetavalt ei arvesta see definitsioon koosluste (loodusliku) muutumisega ja ei arvesta elurikkusega. Näiteks puuduvad koosluse määratlusest seemned – meie metsade väga olulised organismid.

Metsaseadus

§ 3. Mets ja metsamaa

(1) Mets on ökosüsteem, mis koosneb metsamaast, sellel kasvavast taimestikust ja seal elunevast loomastikust.

(2) Metsamaa käesoleva seaduse tähenduses on maa, mis vastab vähemalt ühele järgmistest nõuetest:

1) on metsamaa kõlvikuna kantud maakatastrisse;

2) on maatükk pindalaga vähemalt 0,1 hektarit, millel kasvavad puittaimed kõrgusega vähemalt 1,3 meetrit ja puuvõrade liitusega vähemalt 30 protsenti.

4. **Eripalgelised metsad. Foto: Vaade Luitemaa vaatetornist Tolkuse rabale**

Meie metsad on äärmiselt eripalgelised. Kui kasutame sõna mets – siis võib see tähendada kidurat rabamännikut ja sihvakaid palumännikuid, vesist lodumetsa või põnevat põlismetsa. Ja nii edasi. Sõltuvalt mullastikust, häiringutest, mikrokliimast võib ka väikesel maa-alal leida väga eripalgelisi metsalaike.

5. **Mets ja inimõju Foto: Lehmad Rahingel karjamaal**

Kuigi looduslikult peaks meie ala olema kaetud metsaga, siis ometi ta seda ei ole. Veel 3000 aastat tagasi oli kogu Euroopa kaetud metsadega. Täna Euroopas on metsa väga vähe alles. Täna Euroopas on alles väga vähe metsi, mis ei oleks inimtegevusest tugevalt mõjutatud. Ka meie tänased metsad on oluliselt inimtegevuse poolt kujundatud. Põllumaa on endine metsamaa. Kus on meie tammikud? - Põhjasõja ajal ja järel tehti nendest laevasid, mis nüüd kusagil merepõhjas kõdunevad.

Arvatakse, et tihe (põlis)mets on kaudselt inimese looming. Me oleme suured rohusööjad loomad praktiliselt kõrvaldanud loodusest või siis nende arvukust oluliselt vähendanud. Aga just rohusööjate loomade karjad – piisonid, põdrad, metskitsed, metssead hoidsid puude kasvu tagasi. Tänapäeval on suurte rohusööjate loomade asemel meil lehmad ja lambad, aga nemad tegutsevad reeglina karjamaal, mitte metsas.

6. **Vale mulje? Foto: Taevaskoja udu**

Tugeva inimõjuga mets võib vaatajas luua vale ettekujutuse metsast. Meil võib jääda mulje, et metsas peabki inimene pidevalt tegutsema ja vaeva nägema. Hooldama, jahti pidama, raiuma, istutama, tulekahjusid kustutama, kahjureid tõrjuma, teid ehitama, kuivendama jne.

7. **Foto: Pidev vaeva nägemine? Foto Tudu metsatee jäneseaga.**

Majandusmets ei näita, missugune oleks antud kohas looduslik kooslus. See on inimese kujundatud. Meil poleks nii palju okaspuudega metsi kui seda on praegu. Rohkem oleks lehtmetsa. Asi võib minna nii absurdseks et näiteks Taanis moodustab harilik kuusk umbes kolmandiku metsadest, kuigi seal ei ole kuuske looduslikult kunagi kasvanud.

8. **Mets kui elurikkuse hoidja Foto: Bialowiesa vaade**

Looduseinimesi huvitab mets eelkõige kui põnev ja eriline elupaik, kus meie eluvõrgustiku toimimist ja aineringet võimalikult mitmekesiselt näha oleks. Seda näeme vaid metsas, mis on sajandeid omasoodu arenenud. On lihtne seaduspära – jätame maa omapäi arenema ja 200 aasta pärast saame vana metsa ja 300 aasta pärast ehk juba põlismetsa moodi metsa.

9. **Foto: Vormsil põlenud mets**

Kui põlismetsas (pildil pole veel põlismets, kuid tuli aitab selleks kujunemisele kaasa) tekib tulekahju, siis las ta põleb. Tuli annab võimaluse uuele elule, organismidele, kes ilma tuleta välja sureks. Küllap mäletate arutelusid, kui 2002.a. Põles mets Emajõe suursoos. Suits jõudis välja Tartu linna. Algul hakati isegi arutama, et kuidas nüüd surnud puud sealt välja vedada. Saame aru, et kui on oht inimestele, siis hoiame tulel piiri.

10. **Foto: Taevaskojas püsti olev kuivanud puu**

Kui põlismetsas sureb puu, siis jääb ta sinna, kus ta oli. Üks kuivanud puu püsib püsti kümneid aastaid ja annab eluvõimaluse paljudele lindudele, putukatele, seentele.

Paradoksaalsel kombel võib surnud puu metsas alal hoida rohkem elurikkust, kui elav puu.

11. **Foto: Bialowesa kuusekodarik Ingaga**

Kui põlismetsas kukub puu maha, siis ta jääb sinna, kuhu kukkus ja toetab elurikkust edasi. Kui kukub suur puu, siis oma kukkumisega loob ta väikese häilu, kus saavad mõneks ajaks eluõiguse valguslembesed taimed. Ettevaatust – tormiga põlismetsa minna ei tohi!

12. **Foto: ürasekitest puretud mets Bulgaarias**

Põlismetsas ei ole kahjureid – ühegi liigi arvukus ei saa kunagi kasvada nii suureks, et ta võiks hävitada väga palju puid. Vitoša looduspargis (Sofia lähedal, Bulgaarias) murdis kuuseüraski ja tormi tõttu suur hulk kuusemetsa. Metsamehed tahtsid hakata seda koristama, korda tegema. Bialowiesa põlismetsakogemusega inimesed ütlesid kohe: „Las ta olla!“

Olgu täpse ilmega nii nagu ta on, me ei pruugi seda täpselt kunagi teada saada, missugune otsene või kaudne inimõju on sealt üle käinud. Võtame kasvõi meie suurima põlismetsamassiivi – Poruni põlismetsa. Kui kaugel temast on meie elektrijaamad või põhjavett mõjutavad kaevanduskäigud või veerežiimi mõjutav Narva veehoidla?

13. **Foto: Kopro langetatud puud Pähni matkarajal**

Üks tunnus on lihtne – ühes looduslikus metsas ei ole saejälgi – puud saavad kasvada kuni nad surevad. Kui ka surnud puu on oluline metsa osa – ta annab elupaiku paljudele liikidele, kes noores või ka inimese poolt kujundatud metsas seda ei leia.

14. **Mets kui võrgustik Foto: Kärbseseen kui mükoriisa**

Küpses metsas toimib meie looduse kõige keerulisem eluvõrgustik. Seda nii otseses kui kaudses mõttes. Väga palju sellest on silmade eest peidus. Näiteks mükoriisa: Mükoriisat moodustavad enam kui 4/5 teadaolevatest taimeliikidest. Okaspuude osas on seente ja taimede kooselu täielik. Näiteks meil ei kasva ühtegi okaspuud, kes suudaks edukalt kasvada ilma seente poolt moodustatud mükoriisata. Meie tavalised seened nagu näiteks riisikad, puravikud, kärbseseenad, pilvikud moodustavad kõik erinevate taimedega seenjuuri. Vaid üheaastased rohttaimed ei vaja kasvamisel seeneniitide abi.

Paljud mükoriisa moodustajad seened pole liigispetsiifilised, vaid võivad moodustada mükoriisat erinevate taimedega. Ühe seene niidistik võib mükoriisa kaudu omakorda ühendada ka mitut erinevat, isegi erinevast liigist taimet. See tähendab, et mükoriisa abil moodustub pimedas mullas, meie silmade alt peidus, omanäoline superkooslus, kus kõik on kõigiga seotud. Taoline võrk mitte ainult ei taga koosluse stabiilsust, vaid aitab kaitsta sissetungijate eest. Nendes kooslustes, kus toimib terve mükoriisavõrgustik, pole sissetungivatel võõrliikidel ja umbrohtudel kohta. Nende seemned ei idane hästi ja kasv jääb ka kängu. Mõnel juhul ka hävitavad mükoriisa seened sissetungija, hoides oma elukoha koosluse stabiilsena.

15. **Foto: õiekärbes muneb sirmiku alla**

Taolisi tihedalt läbi põimunud, sageli üllatavaid seoseid leiame kõikide metsas elavate organismide ja liikide vahel. Kui seentest edasi minna, siis paljud putukad munevad seentele.

16. **Foto: Metsis**

Lindudest metsis sööb männiokkaid ja puude pungi – nemad on tekkinud tänu mükoriisale. Aga metsis ja ta pojad söövad ka putukaid.

17. Põlismets on loodus *Foto: Vaade Vällamäele*

Tuleme tagasi alguses defineeritud looduse mõiste juurde. Loodus on midagi, mis ei ole inimese tehtud. See tähendab ka, et ta püsib ilma inimese sekkumiseta. Need metsad, mis on teel põlismetsa poole, aga selliseid on meil õnneks rohkem, kui 1-2% praeguseid põlismetsi (Alutaguse Poruni põlismets, Kõpu poolsaarel, rabasaartel). Näiteks meie suurim looduskaitseala – Alam-Pedja looduskaitseala – oli kunagi suure klaasitööstuse asukohaks. Mitte seetõttu, et seal liiva oleks vaid seal oli metsa, millega sulatusahjusid kütta. Liiva vedamine kaugelt oli odavam kui küttepuude vedamine.

Aga kas meie tänased põlismetsad on ehedad? Selleks, et üks ökosüsteem saaks elada oma elu, peab ta olema piisavalt suur. Isegi Bialowiesa ürgmets, mis on umbes poole Saaremaa suurune ja ei ole kirvest näinud üle 500 aastat (tõenäoliselt rohkem) ei ole ilmselt päris selline, nagu omal ajal. Näiteks piisonid, kes pärast 2. maailmasõda loodusest kõik olid välja surnud ja taastati loomaaedades olnud loomasid paljundades, eelistavad liikuda põlismetsa asemel seda piiravas majandatavate metsade võõndis – saab lihtsamini toidu kätte. Arvata on, et selle võrra on seal vähem välusid ja lagendikke.

Mis siis rääkida Eesti põlismetsalapikestest keset põldusid või majandusmetsi. Seega on inimene vorminud ka tänaseid põlismetsi? Tõenäoliselt ei olnud kunagised metsad sedavõrd tihedad. See aga on õnneks ainus tunnus, mis ei ole ehk päris autentne.

18. Mets kui loodus? *Foto: RMK metsanäituse tagasiside.*

Kui läheme metsa, siis vaadake seda, kui arenevat, pidevas muutumises olevat organismi. Ja tundkem head meelt, kui kusagil saab mets omapäi kasvada. Käigu sealt üle tormid, põuad, vihm, lumi, ka tulekahjud. See kõik teeb metsast looduse.

Aga nii nagu me vajame metsadest tehtud põldusid, et ennast toita, vajame ka puupõldusid, et maju ehitada või sooja saada. Aga laskem piisavalt suurtel metsadel ka omapäi areneda.

Mul teeb südame soojaks, kui vaatan seda tagasisidet RMK metsanäitusest – põlismets on näituse külastajatele kõige rohkem korda läinud.

AB 1.5

Mets kui loodus
Urmas Tartes

1. 090607.ut001

AB 1.5

Mis on loodus?

Tekib ja areneb inimesest sõltumata

2. 090607.ut001

AB 1.5

Mets ja loodus

Kogu maa oleks metsa täis!

3. 090607.ut001

AB 1.5

Mis on mets?

"Mets on ökosüsteem, mis koosneb metsamaast, sellel kasvavast taimestikust ja seal elunevast loomastikust."

4. 090607.ut001

AB 1.5

Metsal on mitu nägu

Lehtmets
Okaspuumets
Segapuumets
Lammimets
Arumets
Põlismets
Ürgmets
...

5. 090607.ut001

AB 1.5

Mets ja inimõju

Inimesed on metsi oluliselt muutnud.

6. 090607.ut001

AB 1.5

Vale mulje!?

Poollooduslik koostus

7. 090607.ut001

AB 1.5

Vajab pidevat hoolt?

Majandusmets ei ole tüüpiline mets.

8. 090607.ut001

AB 1.5

Elurikkuse kandja

Põlismets

9. 090607.ut001

AB 1.5

Tuli toob elu!

Põlengust taastuv mets.

10. 090607.ut001

AB 1.5

Surnud puu annab elu!

Õõnsused

11. 090607.ut001

AB 1.5

Kukkunud puu annab elu!

Häilud lamapuit

12. 090607.ut001

AB 1.5

Põlismetsas pole kahjureid!

Monokultuur, üraskid ja torm.

13. 090607.ut001

AB 1.5

Saejälgedeta mets

Kopra langetatud puud.

14. 090607.ut001

AB 1.5

Mets kui eluvõrgustik

Kõik on omavahel seotud

15. 090607.ut001

AB 1.5

Mets kui eluvõrgustik

Kõik on omavahel seotud

16. 090607.ut001

AB 1.5

Mets kui eluvõrgustik

Kõik on omavahel seotud.

17. 090607.ut001

AB 1.5

Põlismets on loodus

Põlismetsi on meil väga vähe.

18. 090607.ut001

AB 1.5

Mets kui loodus

Põlismets meeldib!

19. 090607.ut001